

הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך

מדריך לתכנון קורס

השתתפו בכתיבה: יעל דיין, שולמית מנצורה, ענת פורת, יעל פוניזובסקי, ניקול בן נון, וצמרת הראל כנות

איך עושים שלום?

כל היהודים וכל הערבים ישבו וידברו ויבקשו סליחה

מה את לא אוהבת בגן?

את הפח. אני לא אוהבת להריח זבל

הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך

מקורות ההשפעה בבסיס הגישה העוסקת בפרספקטיבה של ילדים וילדות

מספר מקורות השפעה תרמו להפצת הרעיון של הקשבה לפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך. כל מקור מאופיין בשיח ייחודי. השיח משפיע על הדרך בה ניתנת פרשנות לדברים, משלב מושגים ייחודיים המצביעים על עקרונות וערכים ומעצב למעשה את המציאות. כמו כן, שיח בתחום אחד משפיע ומושפע מהשיח בתחומים האחרים ואלו במשותף השפיעו על השיח בנושא הפרספקטיבה של ילדים וילדות. להלן מקורות ההשפעה:

שיח זכויות הילד והילדה - הושפע בעיקר מאמנת זכויות הילד והילדה שאימצה עצרת האו"ם בשנת 1989. האמנה מגדירה את זכויותיהם הפוליטיות, האזרחיות, הכלכליות, החברתיות והתרבותיות של ילדים וילדות. נושא הפרספקטיבה של ילדים וילדות הושפע בעיקר מסעיף 12 באמנה הקובע כי "מדינות חברות יבטיחו לילד המסוגל לחוות דעה משלו את הזכות להביע דעה כזאת בחופשיות בכל עניין הנוגע לו תוך מתן משקל ראוי לדעותיו". וסעיף 13 הקובע כי "לילד תהא הזכות לחופש ביטוי; זכות זו תכלול את החופש לבקש, לקבל ולמסור מידע ורעיונות" [...] בעל-פה, בכתב [...] או בצורת אמנות או באמצעי אחר לפי בחירת הילד".

שיח הסוציולוגיה של הילדות – המציג את תקופת הילדות כתקופה ייחודית וחשובה בפני עצמה ולא כתקופת הכנה לחיים הבוגרים. לפי גישה זו, ילדים וילדות הם קבוצה חברתית הפועלת במרחב חברתי-תרבותי ומקיימת יחסי גומלין עם קבוצות אחרות בחברה (כמו למשל המבוגרים). השיח מדגיש את חשיבות תקופת הילדות "כאן ועכשיו" ולא כ"הכנה לחיים" ואת היותם של ילדים וילדות "בני אנוש" ולא "בני אנוש בהתהוות" מתוך כך הם תורמים למבנה החברתי ולכן חשוב להקשיב לפרספקטיבה שלהם. שיח זה מציג דימוי של ילדים וילדות כסובייקטים בעלי דעות ורעיונות עצמאיים, בעלי יכולת לתאר ולפרש את חיי השגרה שלהם ובעלי כוח ועוצמה (agency) להשפיע על חייהם.

שיח יחסי הכוח – שיח זה מתייחס ליחסי הכוח הקיימים בחברה בה קבוצה אחת שולטת ומחליטה עבור קבוצה אחרת. המבוגרים הם בעלי הכוח המחליטים על ילדים וילדות חסרי הכוח. גישת הפרספקטיבה של ילדים וילדות מציגה שיח שוויוני יותר במערכת יחסי הכוח ודורשת הקשבה לרעיונות והצעות של הילדים והילדות מתוך הבנה שגם הם יכולים להחליט עבור עצמם או עבור קבוצות אחרות. בשיח כזה אין פרט עליון (מבוגר או מבוגרת) ופרט נחות (ילד או ילדה), אין אחת מבינה ושני חסר הבנה, אין אחת יודעת ושנייה חסרת ידע, אלא שני הפרטים שנפגשים באינטראקציה הם פרטים בעלי ידע, רעיונות ויכולות שיכולים לתרום זה לזה. גישת הפרספקטיבה של ילדים וילדות מציעה שכדי לצמצם את יחסי הכוח, צריך לוותר על השיח המציג תפישה דיכוטומית מקובלת של מבוגר לעומת ילד, ולהציג שיח על פרטים מבינים יותר או פחות, יצירתיים יותר או פחות, שופעים רעיונות יותר או פחות ובעלי חוש הומור יותר או פחות ללא קשר להשתייכותם לקבוצת מבוגרים ומבוגרות או לקבוצת ילדות וילדים.

שיח פוסטמודרני - הגישה הפוסטמודרנית תופסת את המציאות כמורכבת, מגוונת וכזו הכוללת פרספקטיבות רבות. לפי גישה זו, אין מציאות אובייקטיבית אחת ואין ידע אבסולוטי או אמת אוניברסלית. הידע הוא תוצר של הבניה חברתית - אלה החווים את המציאות מפרשים אותה באמצעות האינטראקציות שלהם עם שותפיהם לקהילה, ולכן הידע מתקיים בהקשר ספציפי וסובייקטיבי. השיח הפוסטמודרניסטי מחפש את מגוון הקולות של קבוצות שונות ופועל למען השמעת קולן של קבוצות מודרות. בהקשר זה, ילדים וילדות הם קבוצה מודרת ולכן חשוב להשמיע את קולם ולהתייחס אליהם כתורמים משמעותיים בתהליך הבניית הידע.

שיח דמוקרטי-הומניסטי - מדגיש את השוויון, הסולידריות והכבוד בין הפרטים השונים בקהילה מסוימת ללא קשר לגיל או לשלב התפתחותי. השיח הדמוקרטי מכיר בהבדלים בין הפרטים, בדעות והשקפות שונות ומדגיש את האמון ביכולתם של ילדים וילדות לקבל החלטות ולפעול באופן אוטונומי. כדי לנהל אורח חיים דמוקרטי חשוב לשלב את הפרספקטיבה של הילדים והילדות בתהליכי קבלת החלטות, לאפשר להם להציג אלטרנטיבות ולבחון ביחד אתם את ישומן.

לסכום, שיח זכויות ילדים וילדות, שיח הסוציולוגיה של הילדות, שיח יחסי הכוח, שיח הגישה הפוסטמודרנית והשיח הדמוקרטי-הומניסטי, הביאו לגל מחקרים ומאמרים בנושא הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך ולקריאה להקשיב לקולם של ילדים וילדות ולאפשר להם לתרום לחברה באמצעות הצגת דעותיהם ורעיונותיהם.

מטרת הקורס

מטרת הקורס היא להטמיע גישה זו בקרב סטודנטיות בתהליך הכשרתן כגננות, עובדות סוציאליות או נשות מקצוע אחרות העתידות לעבוד עם ילדים וילדות בגיל הרך; לעזור לסטודנטיות להפנים את התפיסה שילדים וילדות הם בעלי רעיונות ותובנות מקוריים שחשוב לשמוע אותם וללמוד מהם. חשוב לזכור כי למרות שהילדים והילדות הם אוכלוסיית היעד של תוכניות ההכשרה, בדרך כלל מדברים עליהם ולא איתם. חשוב לשמוע את דעתם בסוגיות העוסקות בתהליך ההכשרה ולהתייעץ איתם בנושאים השונים. נשות מקצוע שיפנימו את ערכי גישת הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך יוכלו להוות סוכנות שינוי במקומות העבודה אליהן יגיעו לאחר הכשרתן.

תיאור הקורס

קורס זה עוסק בפרספקטיבה של ילדים וילדות, בהקשבה לדעות ולמחשבות שיש להם, הבנת החוויות שלהם כפי שהם מתארים אותן ובהשלכות לארגון המרחב האנושי והפיסי בו הם שוהים. הקורס יעסוק במקורות ההשפעה האידאולוגיים והתאורטיים של גישת הפרספקטיבה של ילדים וילדות, במגוון פרקטיקות המאפשרות להכיר, לשמוע ולהבין את הפרספקטיבות שלהם ובדרכים ליצירת מרחב דמוקרטי המאפשר יוזמה, בחירה והשמעת דעה של הילדים והילדות.

תוכנית הקורס המוצגת להלן יכולה להתאים לקורס מחקרי - "חקר הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך" או לקורס עיוני-פרקטי - "הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך". הגישה הבסיסית זהה בשני הקורסים, המושגים יכולים מעט להשתנות כפי שמצוין בטבלה הבאה:

חקר הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך סמינר מחקר	הפרספקטיבה של ילדים וילדות בגיל הרך קורס עיוני-פרקטי
בחירת שאלת מחקר	בחירת סוגיה מעניינת בעבודה עם ילדים וילדות
בחירת מתודות לאסוף נתונים (שיחה, משחק, צילום, ציור וכד')	בחירת פעילויות המאפשרות לבטא את הפרספקטיבות (שיחה, משחק, צילום, ציור וכד')
ניתוח נתונים בגישה איכותנית	ניתוח דבריהם של הילדים והילדות
תוצאות המחקר	ניסוח הידע החדש ותובנות חדשות
השלכות ליישום	תכנון תוכנית עבודה לנוכח התובנות החדשות

אנו רואות חשיבות רבה בהגברת המודעות לכך שילדים וילדות הם מקור מידע חשוב ביותר. בהתאם לכך יש להתייעץ אתם ולשתף אותם בתהליכים של קבלת החלטות. על מנת להטמיע בקרב הסטודנטיות והסטודנטים את ההבנה כי בעשייתן החינוכית או הטיפולית עליהן לבטא גם פרספקטיבות של ילדים וילדות, מומלץ שגישה זו תוטמע גם בקורסים אחרים כמו "ספרות ילדים", "המשחק", "קשר עם הורים", "רווחה והגירה", "היבטים בינ-תרבותיים של החברה הישראלית" ועוד. ניתן לשלב נושאים מתוך הקורס המתואר להלן במגוון הקורסים במכללה.

להלן תוכנית הקורס. התוכנית מאורגנת על פי נושאים. לכל נושא הצעות לפעילות כאמצעי הוראה (על פי גישת הפרספקטיבה של ילדים וילדות, חשוב כי גם הסטודנטיות יוכלו להביע רעיונותיהן באווירה דמוקרטית תוך צמצום יחסי הכוח בין לבין המרצה).

נושא השיעור	פעילות	מטלה
פרספקטיבה ומשמעותה (סובייקטיבית ותלוית הקשר)	לראיין במכללה דמויות שונות כדי לעמוד על הפרספקטיבות השונות. למשל בנושא: מהי משמעות המשחק בגיל הרך? לצלם בסביבה הקרובה "דברים יפים" ולספר על התמונה. לצלם דברים מעניינים מפרספקטיבה "לא רגילה". לצלם מרחב מסוים מנקודות מבט שונות. פרספקטיבות שונות מתוך ספרות יפה. למשל, ילד ואמו על פי הספר "ועד הים הגדול" מאת אסתי קון, עמ' 205.	
תפיסת הילדות ודימוי הילד/ה בפרספקטיבה היסטורית	סבב אסוציאציות – מהו פעוט? – מגוון דימויים לכתוב המשך למשפט: ילד הוא... ילדה היא... ילדות היא... דיון על הדימויים שהוצגו. השפעת סטריאוטיפים על הדימוי. דיון בקבוצות. כל קבוצה מקבלת תיאור מקרה עם נתונים שונים: ילדה לא מוכנה להצטרף למשחק – מה קורה לה? לכל קבוצה נתונים אחרים: ממוצא אתיופי או אב רופא או בת	

	יחידה או ממשפחה עשירה, ילד גר בקבוץ או אם מדענית וכד'. כיצד נתוני הרקע השפיעו על ההסבר להתנהגותה? הקונטקסט משפיע: זוגות - ספרו על הבן/בת שלכם (או קרובי משפחה) ואחר כך ספרו על ילד או ילדה מהגן	
האמנה הבינלאומית לזכויות הילד והילדה קריאת המאמר: זכויות הילד בישראל: הלכה ומעשה. יצחק קדמן. ביטחון סוציאלי, 2002, 63, 154-186. קריאה בספר הזכות ה-12 מאת רינה יצחקי.	חלוקה לקבוצות לפי: זכויות אדם, זכויות אזרחיות, פוליטיות – עד כמה מיושם לילדים וילדות בכלל או לקבוצות מודרות כמו במצב הגירה, בתנאי עוני, בחיים בפריפריה וכד'.	
קריאת המאמר: קוורטרופ, י. (2002) ילדים והילדות כחלק ממבנה חברתי. ביטחון סוציאלי, 63, 97-114. מטלה להדגשת השוויוניות: פנייה לילד/ה: ספרי לי (או ציירי לי) משהו עלייך ואני אספר לך (אצייר) משהו עלי תרגיל – לחפש ביטויים ליחסי כוח בספרות ילדים	סבב זכרונות (בע"פ או לכתוב על דף) : סיטואציות שלא הקשיבו לך, שהחליטו במקומך, או שכן הקשיבו לך הופעת TED https://www.ted.com/talks/adora_svitak#t-473745 הטקסט בעברית: https://www.ted.com/talks/adora_svitak/transcript דיון בקטעים מתוך ספרות יפה העוסקת בזיכרונות ילדות של יחסי כוח. למשל: "ילדות" מאת קרל אובה קנאוסגורד (עמ' 128-129) או "זרה בין המילים" מאת אווה הופמן (עמ' 136-137, 101-100)	הסוציולוגיה של הילדות ויחסי כוח
	דיון בדילמות אתיות: למשל, ילדה רוצה להשתתף בפעילות והאם לא מסכימה או סטודנטית רוצה לראיין ילדה והגננת מבקשת שתדווח לה מה אמרה הילדה.	היבטים אתיים בפרקטיקה ובמחקר.
ניתוח מאמר המבוסס על מחקר – כיצד עקרונות המחקר האיכותני באים לידי ביטוי במאמר?	הצגת מחקרים "על ילדים וילדות" ומחקרים "עם ילדים וילדות" כדי לבחון את נקודות המוצא השונות. דיון בתוצאות המחקר "עם ילדים וילדות" לו היו מקשיבים לפרספקטיבה שלהם. בחירת נושא, למשל "דברים מצחיקים". פעילות בקבוצות – המצאת דרכים רבות ככל האפשר לקבלת משמעות ילדים וילדות לגבי נושא זה: משחק, שיחה, ציור, הצגה, טיול ועוד.	עקרונות המחקר האיכותני דגש על מטרת המחקר כחשיפת המשמעויות והפרשנויות של הילדים והילדות לגבי הנושא הנחקר
להקליט שיחה של קבוצת ילדים וילדות, לתמלל את השיחה ולנתח מהם	דמיון מודרך: איזו סוגיה מרתקת אותי ואני רוצה לדעת עליה יותר. לכתוב על פתק שאלה שלא שאלתי את הילדים והילדות והייתי רוצה	בחירת נושא המחקר/פעילות

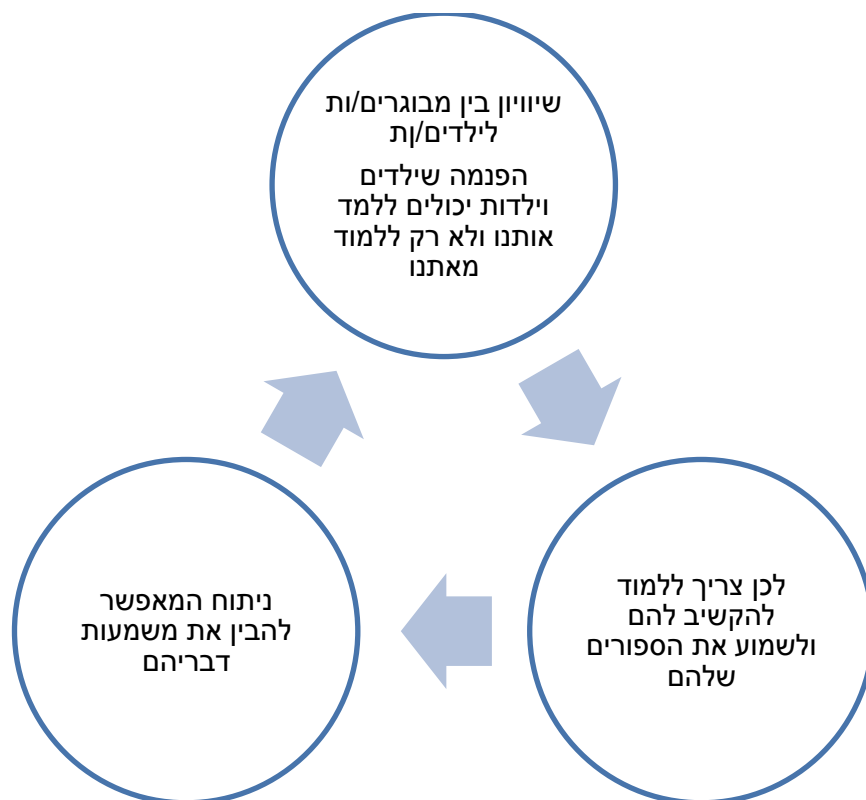
התכנים שעולים בשיחה (התנסות בהקשבה אינטנסיבית). להציע מתוך הנושאים העולים בשיחה נושא למחקר או לפעילות	לשאל – יצירת קטגוריות לסוגי השאלות	
התנסות במתודות הקלטה של שיחה עם ילד או ילדה ודיון בכיתה על אופי השיחה כתיבת בקורת למאמר: דיין, י., זיו, מ., אביעזר, א., ורדי-ראט, א. (2017) חקר פרספקטיבות של ילדים וילדות בגן על היחסים החברתיים ביניהם. דפים, 66, 185-201	דיון ביתרונות וחסרונות של כל מתודה הצגת מחקרים בהם תיאור מפורט של המתודות התנסות בראיון: סטודנטיות מצלמות משהו במכללה. חלוקה לזוגות: אחת מראיינת ואחת מראיינת לגבי משמעות התמונה המצולמת ואחר כך מתחלפות בתפקיד. ניתן להקליט את הראיונות. דיון לגבי התחושות וההיבטים השונים של הראיון – מה בלם ומה עודד לדבר? קטעי קריאה ודיון. למשל מתוך "פדגוגיה של שחרור" מאת פאולו פריירה או "שינוי חברתי ופדגוגיה ביקורתית: ההקשר הישראלי" מאת חגית גור זיו (2007), בתוך מחשבה רב-תחומית בחינוך ההומניסטי. עמ' 57-62 או "עשייה פילוסופית ובניית עולם: על מהותה וייעודה של הפילוסופיה החינוכית", מאת או-גרין מקסין (2005), בתוך: נ' אלוני (עורך), כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית. דיון על השיחות בתוכנית הטלוויזיה "מסיבת גן" עם ירון לונדון סימולציה. להשוות בין שיחה של "שתי חברות" לשיחה בין מבוגרת לילד (בולט הפער בין "שיחה" ללא יחסי כוח לבין "שאלה-תשובה") התנסות הסטודנטיות בצילום ו/או ציור בנושא המחקר. חלוקה לזוגות: ספרו/הסבירו לבת הזוג על הצילום/ציור. דיון מסכם בכיתה, על החוויה ועל היתרונות והחסרונות של כל מתודה.	מתודות לאיסוף נתונים/פעילויות לשמיעת הפרספקטיבה: שיחה/ראיון: התנאים והמאפיינים הבולמים או מעודדים שיחה לספר ספור ציור צילום שילדים וילדות מצלמים בעצמם ומספרים עליו צילום (גם וידאו) שהם לא צילמו אבל מתבקשים לפרש אותו
מטלה בשלבים: לבצע ראיון אחד ולנתח אותו ולאור התובנות מהתהליך	משחק מיון: להניח חפצים שונים במרכז ולבקש למיין לקבוצות. לתת כותרת לכל קבוצה (תמות) קיימות אפשרויות רבות לקטגוריזציה, כך גם קיימות אפשרויות מגוונות לניתוח (פרשנות)	ניתוח נתונים

	הציור של ברויגל, "משחקי ילדים". לרשום על כרטיסיות את כל המשחקים והפעילויות שמזהים. https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%9E%D7%A9%D7%97%D7%A7%D7%99_%D7%99%D7%9C%D7%93%D7%99%D7%9D_(%D7%A6%D7%99%D7%95%D7%A8) לפרוס את כל הכרטיסיות ולחלק לקבוצות – מספר פעמים. כל פעם קטגוריזציה אחרת. קבוצות - ניתוח של ראיון עם ילדים וילדות	
	הצגת דוגמאות של פרק תוצאות במאמרים שונים	כתיבת פרק התוצאות במחקר
	סיור במסגרות שונות ובחינת המרחבים דיון בקבוצות – תנאים המעודדים או בולמים הקשבה.	ארגון מרחב של זמן ומקום המאפשרים הקשבה (זרימת פעילות, למשל) בקורס מחקר: ארגון תנאים נוחים לביצוע המחקר
	הצגת הידע החדש באמצעים וויזואליים ומילוליים: הצגה, פוסטר, מצגת, שיר, ספור, ציור ועוד.	סכום – הבניית הידע: מה לימדו אותנו הילדים והילדות? השלכות ליישום

הטמעת הגישה הדמוקרטית הרואה בילדים וילדות קבוצה משמעותית בעלת כוח, היכולה לזוז, להציג רעיונות ולפתור בעיות, היא תהליך הדורש שינוי תפיסה ורכישת דיספוזיציות חדשות. האירור המוצג להלן, מציג מעגל דיספוזיציות הנדרשות להפנמת הגישה. השינוי יכול להתחיל בכל אחד מהשלבים המתוארים במעגלים. דיספוזיציה היא נטייה אישית עמוקה המתייחסת לזולת (הילד/ה) ברצינות, סקרנות ורצון אמיתי להבין אותו ולשתף אותו בהתלבטויות ומחשבות. היא מעבר לידע, מיומנות או טכניקה.

מעגל ראשון: דיספוזיציה שוויונית – ילדים וילדות אינם נחותים ממבוגרים/ות
מעגל שני: דיספוזיציה של הקשבה מלאה, עמוקה, תוך מאמץ להבין את האמירה הסובייקטיבית,
מתוך סקרנות ורצון ללמוד
מעגל שלישי: דיספוזיציה להבנת משמעות

מעגל הדיספוזיציות

הניסיון שלנו מלמד שקורסים ששילבו את הפרספקטיבה של ילדים וילדות הובילו לחוויה מאד משמעותית אצל הסטודנטיות. הן ביטאו תחושת התפעמות והפתעה מהיכולת של הילדים והילדות ללמד אותן, מהיענותם להקשבה של הסטודנטיות לקולם, ומהתובנות העשירות על ילדים וילדות ועל שיח איתם.

רשימה מצומצמת של מקורות

אהרון פרץ, ש., בלדב, כ., ברוכביץ', ת., ויצמן, ס., זמיר, ג., חברוני, ע., נבו, נ., פאר ר., קאסם, ר., רבי, ס., רם, ש., ושמאע, מ. (2009). אוהב או לא אוהב בגן. הצילום כאלטרנטיבה לתקשורת מילולית. *הד הגן*, ד', 92 - 97.

דיין, י. (2011). הפרספקטיבה של הילדים והילדות על המידע שראוי להעביר להורים על הנעשה בגן. *חוקרים @ הגיל הרך - מכללת לוינסקי לחינוך*, 1, 27-1.

<http://sites.levinsky.ac.il/wordpress/kindergarten/?p=7>

דיין, י. (2012). שיתוף הילדים בהדרכת הסטודנטיות בגן. *הד הגן*, חוברת ג', 14-8.

Dayan, Y. & Ziv, M. (2012). Children's perspective research in pre-service early childhood student education. *International Journal of Early Years Education*, 20(3), 280-289.

Clark, A. (2010), *Transforming Children's Spaces*. London: Routledge.

Einarsdottir, J. (2014), Children perspectives on the role of preschool teachers. *European Early Childhood Education Research Journal*, 22(5), 679-697.

Griffin, K.M. (2016), Shoulder-to-shoulder research with children: methodological and ethical considerations. *Journal of Early Childhood Research*, Vol. 14(1) 18-27.

Smith, A.B. (2011). Respecting children's rights and agency. In D. Harcourt, B. Perry & T. Waller, *Researching Young Children's Perspectives* (pp. 11-25). London: Routledge.

Tay-Lim, J. and Lim, S. (2013), Privileging younger children's voices in research: Use of drawing and a coconstruction process. *International Journal of Qualitative Methods*, 12, 65-83.

Te one S (2011), Supporting children's participation rights: curriculum and research approaches. In: D Harcourt B Perry and T Waller (eds) *Researching young children's perspectives*. London: Routledge, pp. 85-99.

Wahle, N. Ponizovsky-Bergelson, Y. Dayan, Y. Erlichman, O. & Roer-Strier, D. (2017), On the margins of racism, immigration and war: perspectives on risk and protection of young children of Ethiopian origin in Israel, *European Early Childhood Education Research Journal*. 25, (2) 305-320.